

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

عنوان پایان نامه :

بررسی نقش برنامه درسی پنهان بر تربیت دینی دانش آموزان از دیدگاه معلمان و

دانش آموزان مدارس دوره متوسطه دخترانه منطقه ۱۵ استان تهران

استاد راهنما: دکتر حسن ملکی

استاد مشاور: دکتر فرخنده مفیدی

استاد داور: دکتر علیرضا صادقی

پژوهشگر : سیده زهره یاسینی

سورة الاحقاف

او که سخات ناب باور بودن، لذت و غرور دانستن، جسارت خواستن، عظمت رسیدن و تمام تجربه های یکتا و زیبای زندگیم، مدیون حضور سبز اوست به پاس قدر دانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محطی سرشار از سلامت و امنیت و آرامش و آسایش برای من فراهم آورده است.

تقدیر و تشکر:

از استاد گرامیم جناب آقای دکتر ملکی بسیار سپاسگزارم چرا که بدون راهنماییهای ایشان تامین این پایان نامه بسیار مشکل می نمود.

از سرکار خانم دکتر مفیدی سپاسگزارم به دلیل یاریها و راهنماییهای بی چشمداشت ایشان که بسیاری از سختیها را برایم آسانتر نمودند.

از استاد گرامیم جناب آقای دکتر صادقی که داوری پایان نامه ام را بر عهده گرفتند بسیار سپاسگزارم

چکیده:

هدف این پژوهش بررسی نقش برنامه درسی پنهان در تربیت دینی دانش آموزان از دیدگاه معلمان و دانش آموزان مدارس دوره متوسطه دخترانه منطقه ۱۵ استان تهران در سال تحصیلی ۹۱-۹۲ بوده است. روش این پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی است و ابزار اندازه گیری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته نیز می باشد.

این پرسشنامه ۳۲ سوالی شامل ۵ مولفه محیط فیزیکی مدرسه، قوانین و مقررات مدرسه، تعاملات اجتماعی دانش آموزان با یکدیگر، تعاملات کارکنان مدرسه، تعاملات معلمانبا دانش آموزان در این پژوهش می باشد که بر اساس مقیاس پنج سطحی (همیشه، اغلب اوقات، گاهی اوقات، به ندرت و هرگز) لیکرت تهیه شده است. روایی آن توسط استادان راهنما و مشاور، کارشناسان و متخصصان برنامه ریزی درسی مورد تایید قرار گرفته است و برای تعیین اعتبار سوالات پرسشنامه بین ۳۰ نفر از دانش آموزان و معلمان توزیع شد که با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ اعتبار این پرسشنامه برابر ۰/۹۲ محاسبه شد.

این تحقیق دارای دو جامعه آماری است: ۱- کلیه دانش آموزان مدارس متوسطه دخترانه منطقه ۱۵ استان تهران که شامل ۹۴۹۵ دانش آموز ۲- کلیه معلمان همان مدارس که شامل ۶۴۰ معلم در سال تحصیلی ۹۱-۹۲ می باشد. با استفاده از جدول مورگان تعداد ۳۷۰ دانش آموز و تعداد ۲۴۰ معلم به عنوان نمونه انتخاب گردید

در این پژوهش از آمار توصیفی، فراوانی و درصد فراوانی و آمار استنباطی از آزمون خی دو یا مجذور کای و آزمون T استفاده شده است. تجزیه و تحلیل توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم افزار spss می باشند.

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل، فرضیه های پژوهش را مورد تایید قرار داد بدین معنا که مولفه های برنامه درسی پنهان یعنی محیط فیزیکی مدارس، قوانین و مقررات مدارس، نوع تعاملات معلمان با دانش آموزان، نوع تعاملات دانش آموزان با یکدیگر و نوع تعاملات معلمان با کارکنان مدرسه بر تربیت دینی دانش آموزان تاثیر دارد و در انتها در مقایسه بین نظرات معلمان و دانش آموزان به این نتیجه رسیدیم که معلمان بیشتر از دانش آموزان معتقدند که برنامه درسی پنهان بر تربیت دینی دانش آموزان تاثیر دارد.

واژگان کلیدی: برنامه درسی، برنامه درسی پنهان، تربیت دینی

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱	مقدمه	۳
۲-۱	طرح و بیان مسئله	۳
۳-۱	اهداف تحقیق	۵
۴-۱	فرضیه های پژوهش	۶
۵-۱	اهمیت ضرورت تحقیق	۶
۶-۱	متغیرهای پژوهش	۷
۷-۱	تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها	۷

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱-۲	مقدمه	۱۰
۲-۲	برنامه درسی	۱۰
۳-۲	سطوح برنامه درسی از دیدگاه گلاثورن	۱۲
۴-۲	سطوح برنامه درسی از دیدگاه نیولاو	۱۳
۵-۲	برنامه های درسی رسمی	۱۴
۶-۲	برنامه درسی غیر رسمی	۱۵
۷-۲	مفهوم برنامه درسی پنهان	۱۵
۸-۲	تاریخچه برنامه درسی پنهان	۱۸
۹-۲	نظریه های مربوط به برنامه درسی پنهان	۱۹
۱۰-۲	ابعاد برنامه درسی پنهان	۲۴
۱۱-۲	مهمترین ویژگیهای برنامه درسی پنهان	۲۵
۱۲-۲	رویکردهای برنامه درسی پنهان	۲۶
۱۳-۲	عوامل برنامه درسی پنهان	۲۹
۱۴-۲	مفهوم تربیت	۳۱
۱۵-۲	ابعاد تربیت	۳۲
۱۶-۲	نظریات تعلیم و تربیت	۳۳
۱۷-۲	تربیت دینی	۳۵
۱۸-۲	انواع تربیت دینی	۳۸
۱۹-۲	عوامل موثر بر تربیت دینی	۳۹
۲۰-۲	مبانی تعلیم و تربیت دینی	۴۰
۲۱-۲	مراحل شکل گیری و رشد دینی	۴۲

۴۳	۲۲-۲	ارتباط دین و عقل در تربیت دینی
۴۴	۲۳-۲	جنبه های فردی و اجتماعی تربیت دینی
۴۵	۲۴-۲	تربیت دینی خانواده
۴۶	۲۵-۲	خانواده و مدرسه و ایجاد باورپذیری
۴۷	۲۶-۲	باور پذیری دینی در نوجوانان
۴۹	۲۷-۲	تربیت دینی در بین دختران نوجوان
۵۱	۲۸-۲	راهکارهایی به منظور اجرایی کردن تربیت دینی در آموزش متوسطه
۵۳	۲۹-۲	برنامه درسی پنهان و تربیت دینی
۵۴	۱-۲۹-۲	اهداف برنامه درسی مبتنی بر تربیت دینی
۵۵	۲-۲۹-۲	ضرورت تلقی درست از فرایند یادگیری
۵۵	۳-۲۹-۲	توجه به نقش یادگیرنده در برنامه درسی
۵۷	۴-۲۹-۲	تاثیر محیط و فضا در برنامه درسی بر تربیت دینی
۵۸	۵-۲۹-۲	توجه به نقش معلم در برنامه درسی
۶۱	۳۰-۲	تحقیقات انجام شده در ایران
۶۴	۳۱-۲	تحقیقات انجام شده در خارج از ایران

فصل سوم: روش و مراحل اجرای تحقیق

۶۹	۱-۳	مقدمه
۶۹	۲-۳	نوع پژوهش
۶۹	۳-۳	روش پژوهش
۷۰	۴-۳	جامعه آماری
۷۰	۵-۳	نمونه آماری و روش نمونه گیری
۷۰	۶-۳	ابزار پژوهش
۷۱	۷-۳	روایی و پایایی پرسشنامه
۷۲	۸-۳	روش تجزیه و تحلیل

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

۷۴	۱-۴	تحلیل توصیفی داده ها
۷۴	۲-۴	آمار توصیفی داده ها
۷۵	۳-۴	آمار استنباطی داده ها

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۹۸	۱-۵	مقدمه
۹۸	۲-۵	فرضیه اول
۹۸	۳-۵	فرضیه دوم

۹۸	۴-۵ فرضیه سوم
۹۹	۶-۵ فرضیه چهارم
۹۹	۷-۵ فرضیه پنجم
۱۰۰	۸-۵ فرضیه ششم
۱۰۰	۹-۵ نتیجه گیری
۱۰۱	۱۰-۵ پیشنهادها
۱۰۱	۱-۱۰-۵ پیشنهادهای کاربردی
۱۰۱	۲-۱۰-۵ پیشنهادهای پژوهشی
۱۰۲	۱۱-۵ محدودیت‌های پژوهش
۱۰۳	فهرست منابع فارسی
۱۰۶	فهرست منابع لاتین
۱۰۸	پیوست

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱ مربوط به توزیع فراوانی نمونه ها.....	۷۴
جدول ۲ اطلاعات پرسشنامه ها گویه های (۱-۴).....	۷۵
جدول ۳ اطلاعات مربوط به محاسبه آماره کای دو.....	۷۶
جدول ۴ اطلاعات پرسشنامه ها گویه های (۵-۸).....	۷۷
جدول ۵ اطلاعات مربوط به محاسبه آماره کای دو.....	۷۷
جدول ۶ اطلاعات پرسشنامه ها گویه های (۹-۱۶).....	۷۹
جدول ۷ اطلاعات مربوط به محاسبه آماره کای دو.....	۷۹
جدول ۸ اطلاعات پرسشنامه ها گویه های (۱۷-۲۴).....	۸۱
جدول ۹ اطلاعات مربوط به محاسبه آماره کای دو.....	۸۱
جدول ۱۰ اطلاعات پرسشنامه ها مربوط به گویه های (۲۵-۳۲).....	۸۳
جدول ۱۱ اطلاعات مربوط به محاسبه آماره کای دو.....	۸۳
جدول ۱۲ مربوطه به نتایج آزمون نرمال بودن نمرات ۴ مولفه از دیدگاه دانش آموزان، آزمون تک نمونه ای کلموگروف - اسمیرنوف.....	۸۵
جدول ۱۳ مربوطه به نتایج آزمون نرمال بودن نمرات ۴ مولفه از دیدگاه دانش آموزان، آزمون تک نمونه ای کلموگروف - اسمیرنوف.....	۸۶
جدول ۱۴ آزمون t برای نمونه های مستقل مولفه اول.....	۸۷
جدول ۱۵ آزمون t برای نمونه های مستقل مولفه دوم.....	۸۹
جدول ۱۶ آزمون t برای نمونه های مستقل مولفه سوم.....	۹۱
جدول ۱۷ آزمون t برای نمونه های مستقل مولفه چهارم.....	۹۳
جدول ۱۸ آزمون t برای نمونه های مستقل مولفه پنجم.....	۹۵

فهرست نمودار

صفحه

عنوان

نمودار ۱ مربوط به توزیع فراوانی نمونه ها..... ۷۴

فصل اول:

کلیات تحقیق

مقدمه:

مروری اجمالی بر ادبیات و مطالعات حوزه برنامه درسی نشان می‌دهد که برنامه درسی در سه مقوله کلی برنامه درسی رسمی و صریح، برنامه درسی عظیم و برنامه درسی مستتر (پنهان) طبقه‌بندی شده است. این سه مقوله قلمرو جدید، برنامه درسی را به عنوان یک حوزه تخصصی در جهان امروز شکل داده است (قورچیان، ۱۳۷۴)

پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش برنامۀ درسی پنهان در تربیت دینی دانش آموزان انجام شده است، البته منظور از برنامه درسی پنهان نوع قصد نشده آن می‌باشد. برنامه درسی پنهان نه در جایی نوشته شده و نه هیچ معلمی آن را درس می‌دهد، بلکه محیط آموزشی مدرسه با تمام خصوصیاتش، آن را آموزش می‌دهد. صرف نظر از این که معلمان مدرسه تا چه اندازه متبحر و شایسته‌اند، یا برنامه درسی تا چه حد پیشرفت کرده است، دانش آموزان در معرض چیزی قرار می‌گیرند که هیچ گاه سخنی از آن در میان نبوده است. آنها، به مرور، تحت تاثیر برنامه درسی پنهان مدرسه، روی کرد خاصی به زندگی و نگرش خاصی نسبت به تحصیل و یادگیری پیدا می‌کنند. برنامه درسی پنهان زمانی مورد توجه محققان قرار گرفت که دریافتند مدارس بیش از آنچه مدعی هستند به دانش آموزان می‌آموزند بررسی این نکته در عمل منجر به کشف برنامه درسی پنهان شد که در آموزندگان اثری نافذ و پایدار داشت.

طرح و بیان مسئله:

سالم است که در مجامع گوناگون علمی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، صحبت از بهسازی و ارتقای سطح تعلیم و تربیت اسلامی با محوریت آموزه های قرآنی و معارف ائمه اطهار(ع) به میان آمده است. از طرفی با پیشرفت فناوری های اطلاعات، ارتباطات و الکترونیک و رایانه و پیدایش پدیده ی جهانی سازی و وقوع جنگ های نرم در عرصه های فکری و فرهنگی، لزوم پرداختن به این پژوهش در خصوص یافتن شیوه های روزآمد و موثر جهت بستر سازی و ایجاد باورپذیری دینی به عنوان درونی کردن و نهادینه ساختن ارزش های اسلامی در دانش آموزان، بسیار محسوس است. هم اکنون در عصری به سر می بریم که علی رغم پیشرفتهای سریع علوم، موضوع انحطاط ارزشهای اسلامی از ویژگیهای آن به شمار می رود، گرچه این امر نظارت کارشناسان را در تربیت دینی دانش آموزان از طریق برنامه های مدون درسی می طلبد ولی مسئله اساسی پیامدها و اثرات موجود در این زمینه است.

بر اساس بررسیهای به عمل آمده می توان اذعان داشت که وضع موجود در رابطه با تربیت دینی در مدارس از جهات و علل گوناگون از جمله برنامه ریزی درسی، نیروی انسانی و امکانات رضایت بخش نبوده است، چنان که در پاره ای از تحقیقات دانش آموزان احساس بیزاری و دلزدگی نسبت به ارزشهای دینی داشته اند. (رضوانی، ۱۳۷۳)

وحدت نداشتن در بینش و منش و همچنین وحدت نداشتن در هدف و خط مشی، از عوامل مهم آسیب شناسی تربیت دینی در جامعه ما به شمار می آید. فضا و تربیت دینی بین مراکز متولی تربیت دینی مثل مدارس، رسانه ها، نهادهای فرهنگی و هنری در جامعه موجب تضاد تربیت و سرگردانی نسل جوان ما در جامعه شده است. اگر یکپارچگی به مفهوم واقعی کلمه در ساختار و تشکیلات، با رویکرد تلفیق فعالیت های آموزش و پرورش شکل منسجم خود را پیدا نکند، قطعاً آسیب پذیری نسل جوان ما در آینده بیشتر از گذشته خواهد بود.

اگر بحث تربیت دینی بر این مبنا باشد که دین به مفهوم جوهر زندگی تلقی شود، آنگاه لزوم آگاهی نسبت به اهمیت، ضرورت، فواید و نسبت دین با دیگر حوزه های معرفتی مشخص خواهد شد. در دنیای کنونی توسعه و ایجاد مدارس به مفهوم امروزی، گسترش سریع فناوری و ارتباطات، صنعتی شدن جوامع و نیازهای متنوع عصر انفجار دانش، دایره تأثیرگذاری عوامل مختلف را بر افکار و اندیشه های دانش آموزان گسترده تر از گذشته کرده است. بنابراین سهم خانواده ها در تکوین شخصیت دانش آموزان، روزبه روز کم رنگ تر می شود. عوامل محیطی بویژه رسانه ها نقش عمده ای را برعهده دارند و به صورت شبانه روزی در تغییر اندیشه ها و افکار کودکان، نوجوانان و حتی بزرگسالان نقش تأثیرگذار و مهم خود را ایفا می کنند. آنچه مسلم است این که هنوز مدارس ما به عنوان اصلی ترین کانون های تربیتی به شمار می آیند. اگر نظام آموزش و پرورش ما بخواهد از مسیر آموزش های صرف به سمت تربیت دینی، اخلاقی و اجتماعی حرکت کند لازم است بسیاری از اهداف و روش ها را تغییر دهد. در محیط های آموزشی باید به دانش آموز به تناسب علاقه و استعدادش آموزش داده شود. بحث محوریت کتاب حذف شود و به جای تکیه بر محفوظات، روش کسب اطلاعات و یادگیری خلاق محور کار باشد. ساختار و تشکیلات به گونه ای طراحی شود که علاوه بر متولیان امور پرورشی در مدارس بحث تلفیق آموزش و پرورش و مشارکت همه عوامل دست اندرکار در تربیت دینی به دست فراموشی سپرده نشود. در غیر این صورت اگر شرایط مذکور در مدارس ما حاکم نباشد، به هدف مطلوب در تربیت دینی دانش آموزان دست نخواهیم یافت.

بنابراین توجه به دین و برنامه درسی مربوطه و تحول در آموزش آن بخصوص در دوره متوسطه که تقریباً همزمان با سن بلوغ و دوره نوجوانی است، ضرورت تام دارد. برنامه درسی به عنوان قلب نظام

تعلیم و تربیت نه تنها به عنوان یک علم که به عنوان یک هنر علمی در فرایند ارزشیابی مستمر صیقل می یابد (شواب، ۱۹۷۱)

در واقع نقش کلیدی و حساسی که برنامه درسی در تغییر و اصلاح نظام آموزشی ایفا می کند بر کسی پوشیده نیست اما آنچه در نظام آموزشی مهم است ولی مورد توجه قرار نمی گیرد برنامه درسی پنهان است

از این جهت در مورد اهمیت برنامه درسی پنهان می توان بحث کرد که تاثیر و یادگیری ناشی از آن یعنی اتفاقات طرح ریزی نشده یا اتفاقات قصد و اراده نشده ماندگارتر و پایدارتر از یادگیری هایی است که معطوف به برنامه درسی صریح می باشند، این رخدادها چون از طریق حضور عمیق و وجودی دانش آموز در بطن و متن موقعیتهای تربیتی و دریافت پیام های مختلفی که در فضا وجود دارد اتفاق می افتد و کمتر متاثر از چیزی است که به زبان جاری شود یا هدفی است که توسط متولیان امر مطرح می شود. در واقع محیط اجتماعی مدرسه مهمترین عامل شکل گیری برنامه درسی پنهان است. این برنامه به انتقال ارزشها، هنجارها، طرز فکرها و نگرشها با استفاده از فرایند غیر رسمی آموزشی از طریق آموزگاران، مدیران، کارکنان، محیط آموزشی به آموزندگان می پردازد. (عباس زادگان، ۱۳۷۶)

هرچه نظام آموزش و پرورش رسمی ضعیف تر باشد برنامه درسی پنهان آن بیشتر است. اگر بتوان پیام های پنهان را آشکار کرد و تحت نظارت درآورد می توان بر آنها نظارت کرد. برنامه های درسی پنهان تا زمانی که آشکار نشوند و شناخته نشوند جاودانه می مانند برنامه درسی پنهان برای همیشه جاودانه می باشند فقط گوشه گوشه های آن را می توان شناسایی نموده و در قالب برنامه های درسی آشکار، در متن برنامه قرار داد. (قورچیان و همکاران، ۱۳۸۳)

لذا در این پژوهش برآنیم تا با ذکر تعاریف اصولی و ساختاری از برنامه درسی پنهان و شناسایی عوامل مهم آن و همچنین با بررسی تعلیم و تربیت اسلامی و فرآیند پذیرش و باور پذیری دینی، به بررسی راهکارهای اجرایی در تحقق این مهم، ویژه دانش آموزان دوره متوسطه که در دوره حساس نوجوانی قرار دارند بپردازیم.

اهداف تحقیق:

هدف کلی: بررسی و تبیین نقش مولفه های برنامه درسی پنهان بر تربیت دینی دانش آموزان از دیدگاه معلمان و دانش آموزان دختر دوره متوسطه منطقه ۱۵ استان تهران

اهداف اختصاصی:

- تعیین نقش محیط فیزیکی مدرسه بر تربیت دینی دانش آموزان
- تعیین نقش قوانین و مقررات مدرسه بر تربیت دینی دانش آموزان

- تعیین نقش تعاملات اجتماعی دانش آموزان با یکدیگر بر تربیت دینی آنها
- تعیین نقش تعاملات کارکنان مدرسه بر تربیت دینی دانش آموزان
- تعیین نقش تعاملات دانش آموزان با معلمان بر تربیت دینی آنها
- مقایسه نقش مولفه های برنامه درسی پنهان در تربیت دینی از دیدگاه دانش آموزان و معلمان

فرضیه های پژوهش:

- محیط فیزیکی مدرسه بر تربیت دینی دانش آموزان تاثیر دارد.
- قوانین و مقررات مدرسه بر تربیت دینی دانش آموزان تاثیر دارد.
- نوع تعاملات اجتماعی دانش آموزان با یکدیگر بر تربیت دینی دانش آموزان تاثیر دارد.
- نوع تعاملات کارکنان مدرسه بر تربیت دینی دانش آموزان تاثیر دارد.
- نوع تعاملات معلمان با دانش آموزان بر تربیت دینی دانش آموزان تاثیر دارد.
- نقش مولفه های برنامه درسی پنهان در تربیت دینی از دیدگاه دانش آموزان و معلمان متفاوت است.

اهمیت و ضرورت تحقیق:

برنامه درسی پنهان را باید یکی از سرمایه های مفهومی رشته برنامه درسی به شمار آورد. طرح این مفهوم سبب شده است تا نگاه سطحی نگرانه نسبت به پدیده برنامه درسی کاهش یافته، پدیده مذکور نه صرفاً در بعد طراحی، بلکه در سطح اجرا نیز مدنظر قرار گرفته، پویایی های آن رصد می شود. اگر چه این مفهوم نخستین بار در سال ۱۹۶۸ توسط فیلیپ جکسون مورد استفاده قرار گرفت، اما در طی چند دهه گذشته بسیار مورد توجه نظریه پردازان حوزه برنامه درسی قرار گرفته است و هر یک از زاویه خاصی آن را مورد بررسی قرار داده اند، به گونه ای که تا امروز بیش از هزاران مقاله و کتاب در مورد آن به رشته تحریر درآمده است. این تنوع دیدگاه ها و نظریه ها از یک سو باعث غنای تئوریک مفهوم برنامه درسی پنهان شده و از سوی دیگر باعث روشن شدن نقاط ضعف سیستم آموزشی گذشته است، اگر نظام برنامه ریزی درسی رسمی و رایج آموزشی به نحوی پیام های پنهان را آشکار کند و تحت نظارت در آورد، می تواند برنامه های درسی پنهان را تحت پوشش بگیرد.

آموزش و پرورش هر کشور آینه تمام نمای فرهنگ، ارزشها و میراث تربیتی آن کشور تلقی می گردد و شاخص عمده و برجسته یک نظام تعلیم و تربیت میزان دستیابی به آرمانهای بلند و اهداف متعالی فرهنگ خویش است، همه ما به اهمیت و ضرورت تربیت دینی و بر این باوریم که اگر افراد جامعه

زندگی خود را بر مدار دین و خدا باوری معنا کنند سلامت و سعادت جامعه در همه ابعاد تضمین می‌شود. (کریمی، ۱۳۸۸)

اهمیت تربیت دینی در دوره متوسطه به خاطر حساسیت و مهم بودن دوره متوسطه می باشد چرا که دوره متوسطه، از لحاظ مبانی فلسفی، زیستی، روانی و اجتماعی دوره بسیار مهمی است. دوره‌ای که آموزش عمومی را به آموزش عالی پیوند می‌دهد و گروه کثیری را برای ورود به جامعه و بازار کار مهیا می‌کند؛ از این رو هر نوع نارسائی و خلل در این دوره مستقیماً بر عملکرد و کیفیت هر دو حلقه آموزش، عمومی و عالی، تأثیر بسزائی خواهد داشت. باشد که با انجام تحقیقات مشابه از نقاط ضعف و نقاط کور موسسات آموزشی کاسته شود و هر روز بیشتر به اهداف والای تعلیم و تربیت اسلامی نائل شویم.

متغیرهای پژوهش:

در این پژوهش مولفه های برنامه درسی پنهان یعنی محیط فیزیکی مدرسه، قوانین و مقررات مدرسه، تعامل معلم با دانش آموزان، تعامل دانش آموزان با یکدیگر و همچنین تعامل معلمان با کارکنان مدرسه به عنوان متغیر مستقل و تربیت دینی به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها:

تعریف نظری برنامه درسی پنهان: برنامه درسی پنهان به تدریس م تن غیر رسمی و غیر ملموس نظام ارزشها، هنجارها و طرز برداشت ها و جنبه های غیر آکادمیک مراکز آموزش و جنبه های غیر رسمی که متأثر از کل نظام تربیتی به فلسفه حاکم، ساخت و بافت کلی جامعه باشد، اطلاق می شود. (قورچیان، ۱۳۷۳)

تعریف عملیاتی برنامه درسی پنهان: در این پژوهش، منظور از مولفه های برنامه درسی پنهان تعامل معلم- دانش آموز و تعامل دست اندرکاران مدرسه و تعامل دانش آموزان با یکدیگر و محیط فیزیکی مدرسه و قوانین آن می باشد که نقش این مولفه ها از طریق پرسشنامه بررسی و تعیین می گردد

تعریف نظری محیط فیزیکی مدرسه: ظاهر مدرسه و سبک ساختمان مدرسه و نوع تجهیزات مدرسه نیز می تواند حاوی پیام های ضمنی باشد (دویچ، ۲۰۰۴).

تعریف عملیاتی محیط فیزیکی مدرسه: نقش محیط فیزیکی مدرسه از طریق پرسشنامه در چهارگویه که بیشتر به ظاهر و تجهیزات مدرسه اشاره دارد مورد بررسی قرار گرفته است.

تعریف نظری قوانین و مقررات مدرسه: قوانین مدرسه غالباً همراه با مجموعه های فشرده مقررات، روش ها و نظام های مدیریت آن، عاملی مؤثر در شکل گیری برنامه درسی پنهان به شمار می روند (فتحی و اجارگاه و واحد چوکده، ۱۳۸۵)

تعریف عملیاتی قوانین و مقررات مدرسه: نقش قوانین و مقررات مدرسه از طریق پرسشنامه در چهارگویه که بیشتر به مقررات مربوط به نوع پوشش معلمان و دانش آموزان و رعایت موازین اسلامی مدرسه اشاره دارد مورد بررسی قرار گرفته است.

تعریف نظری تعاملات اجتماعی افراد مدرسه: منظور از تعاملات اجتماعی، روابط و مناسبات اجتماعی حاکم بر مدرسه و آن دسته از کنش‌های متقابلی است که دانش آموزان به طور مستقیم تحت تأثیر آن قرار می‌گیرند. نحوه کنش‌های متقابل، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار در شکل‌گیری یادگیری‌های قصد نشده است (علیخانی و مهرمحمدی، ۱۳۸۳).

تعریف عملیاتی تعاملات اجتماعی افراد مدرسه: نقش نوع تعاملات اجتماعی مدرسه شامل تعاملات معلمان با دانش آموزان، تعاملات دانش آموزان با یکدیگر و تعاملات معلمان با کارکنان مدرسه از طریق پرسشنامه هر کدام در هشت گویه که بیشتر به نوع روابط متقابل افراد مورد نظر از ابعاد مختلف اشاره دارد مورد بررسی قرار گرفته است.

تعریف نظری تربیت دینی: کلیه فعالیتهای آموزشی و پرورشی که در چارچوب کلی دین اسلام تحقق می‌یابد تربیت دینی نامیده می‌شود. (داوودی، ۱۳۸۴)

تعریف عملیاتی تربیت دینی: تربیت دینی دانش آموزان که بوسیله پرسشنامه در ۵ مولفه (محیط فیزیکی مدرسه و قوانین آن، تعامل معلم دانش آموز و تعامل دست اندرکاران مدرسه و تعامل دانش آموزان با یکدیگر) اندازه گیری و تعیین می‌گردد.

دانش آموزان و معلمان مقطع متوسطه: شامل دانش آموزان دخترمقطع متوسطه منطقه ۱۵ تهران و معلمان همان مقطع.

فصل دوم:

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مقدمه

تربیت و شکل‌گیری شخصیت افراد به ویژه نسل جدید، تحت تأثیر عوامل مختلف درونی، بیرونی و حتی عوامل فوق‌طبیعی قرار دارد. عوامل گوناگون مؤثر در تربیت، هر کدام در جای خود مهم و دارای درجه‌ی خاصی از تأثیر است. در این میان آموزش و پرورش نقش بسیار برجسته تری نسبت به دیگر عوامل دارد. خانواده نخستین محل تعلیم و تربیت و عرصه‌ی آموزش برای تمام افراد است. اینجاست که بخش اعظم سلايق و علايق، شخصیت و الگوهای رفتاری افراد شکل می‌گیرد. مدرسه به عنوان مکمل خانواده، کانونی است که در آن افراد همراه با تعلیم و کسب معلومات، تربیت می‌شوند. در مدرسه نیز عوامل مختلفی وجود دارند که در امر تربیت مؤثرند از قبیل برنامه های درسی، مواد آموزشی، سازمان مدرسه و امکانات آموزشی آن؛ ولی هیچ‌یک از اینها امروزه به اندازه‌ی برنامه درسی پنهان اهمیت ندارد از آنجا که در هر جامعه ای بسته به بینش‌ها و نگرش‌های آن جامعه، نوع خاصی از تربیت مورد نظر است، در جامعه‌ی دینی، تربیت دینی مورد اهتمام جدی متولیان امر تربیت است. با توجه به اینکه کشور ما یک کشور اسلامی است، تربیت دینی نسل جدید یکی از بایسته های وزارت معارف به عنوان نهاد رسمی متکفل امر تعلیم و تربیت در کشور، به شمار می‌رود.

بنابراین با توجه به اهمیت تربیت دینی نسل جدید و نقش بسیار برجسته ی برنامه درسی پنهان در این فرایند، در این پژوهش روی بررسی نقش مولفه های برنامه درسی پنهان در تربیت دینی دانش آموزان متمرکز می‌کنیم.

در این فصل مسائلی که به نحوی با برنامه درسی پنهان ارتباط دارند، مورد بررسی قرار خواهند گرفت. ابتدا تعریفی از برنامه درسی و سپس برنامه درسی آشکار، پوچ و پنهان ارائه می‌گردد و به طور مفصل به برنامه درسی پنهان، عوامل مؤثر در شکل‌گیری برنامه ی درسی پنهان به صورت مجزا بررسی می‌شوند و رابطه و تاثیر آن بر تعلیم و تربیت دینی (ابعاد، مولفه‌ها و...) دانش آموزان عنوان می‌شود

برنامه درسی

برنامه درسی به عنوان راهی که باید طی شود برنامه درسی به عنوان یک اصطلاح در گفتمان آموزشی در معانی مختلفی به کار برده می‌شود در کلی‌ترین حالت به آنچه مدارس تدریس می‌کنند و در جزعی‌ترین حالت به عنوان یک فعالیت آموزشی که برای یک دانش آموز بر اساس یک دیدگاه مشخص در یک زمان تعریف می‌گردد و از ریشه ی لاتین آن راهی که باید پیموده شود گرفته شده است این مفهوم یک جاده و مجموعه ای از موانع یا وظایف را شامل می‌شود که فرد برای رسیدن به هدف باید بپیماید پدیده ای که دارای آغاز و پایان است (ملکی، ۱۳۸۴)

دومین ویژگی قابل استنباط از واژه برنامه درسی - با عنایت به ریشه لغوی - عبارت است از همچون مواعی که در مسیر مسابقه فراهم شده است و عبور از آنها به طوری فزاینده دشوار تر می شود، برنامه های درسی نیز به طوری پیش رونده، دشوارتر می شوند. (مهر محمدی، ۱۳۸۸)

شریعتمداری برنامه درسی را به عنوان کلیه ی تجارب، مطالعات، بحث ها، فعالیت های گروهی و فردی و سایر اعمالی که شاگرد تحت سرپرستی و راهنمایی مدرسه انجام می دهد، تعریف می کند .

(شریعتمداری، ۱۳۶۵)

"رونالد دال" در تعریف برنامه درسی، اشاره می کند: « برنامه درسی عبارت است از محتوا و جریان رسمی که از طریق آن، یادگیرندگان تحت نظارت مدرسه، معلومات و شیوه ی درک و فهم را به دست می آورند یا مهارت ها را فرا می گیرند و یا نگرش و نظام ارزشی خود را تغییر می دهند .» (آلن سی^۱ ترجمه خلیلی، ۱۳۷۳)

"آیزنر" در تعریف برنامه درسی می گوید: « برنامه درسی عبارت است از یک سلسله وقایع آموزشی طراحی شده که به قصد تحقق نتایج آموزشی برای یک یا چند دانش آموز پیش بینی شده است . (ملکی، ۱۳۸۴،

«قورچیان» در مقاله ای تحت عنوان «روند تحولات رشته برنامه درسی» این رشته را به عنوان یک حوزه تخصصی با قدمت غیررسمی به قدمت انسان تحلیل می نماید و می نویسد: رشته برنامه درسی به عنوان یک حوزه مستقل تخصصی و یک دیسیپلین (رشته تخصصی) از جنبه نظری به دو خانواده بزرگ یعنی طراحی برنامه درسی و برنامه ریزی درسی تقسیم می شود.

علیرغم مفاهیم متضاد در خصوص قلمرو تعاریف رشته برنامه درسی، مجمع نظارت آموزشی و برنامه ریزی درسی، در کتاب سال ۱۹۹۳ خود قلمرو کلی مفهوم برنامه درسی را به تمامی آنچه که در امر یادگیری و یاددهی به کار گرفته می شود اطلاق می نماید.

حیطه و ثغور این رشته از نظر آنها شامل محیط مدرسه و خارج از مدرسه، برنامه های درسی رسمی و برنامه ریزی درسی مستقر، مفاهیم مربوط به محتوا با عنایت خاص به برنامه ریزی می باشد.

در حقیقت و به طور خلاصه باید گفت که در سال ۱۹۳۸ گروه (دپارتمان) برنامه درسی و تدریس در کالج تربیت معلم دانشگاه کلمبیا شکل می گیرد و بدین ترتیب برنامه درسی و تدریس به عنوان یک رشته تحصیلی رسماً وارد صحنه آکادمیکی و دانشگاهی می گردد.

رالف تایلر در کتاب خود با عنوان «اصل اساسی برنامه درسی و آموزشی» چهار سؤال بنیادی را در خصوص مفاهیم اساسی برنامه درسی مطرح نمود که موجبات غنای دانش برنامه ی درسی در چهار

^۱ allan c